

DİVAN ŞİİRİNDE KAPLICA REDİFLİ GAZELLER

Belde AKA¹

ÖZET

Sözlüklerde genel olarak “ılıca” ve “germâbe” karşılıklarıyla yer alan kaplıcalar, yer altından çıkan sıcak ve mineralli suların tedavi ve yıkanma amacıyla kullanıldığı yapılardır. Hamamlardan farklı olarak tedavi özelliğinin ön plana çıktığı kaplıcalar, Osmanlı toplum hayatında önemli yere sahiptir. Kaplıcalar bu dönem edebiyatında da türlü ilgilerle gerek seyahatname, şehrengiz gibi türlerde gerekse divanlardaki şiirlerde söz konusu edilmiştir. Şairler, kaplıcaı redif olarak belirledikleri gazeller de kaleme almışlardır.

Taranan divanlarda XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî ile Sehî, XVI. yüzyıldan Üsküplü İshâk Çelebi ile Nev’î ve XVII. yüzyıldan Vahyî’nin birer kaplıca redifli gazeli tespit edilmiştir. Bu yazıda redifi kaplıca olan gazeller incelenerek kaplıcaların şiirde hangi özellikleriyle yer aldığı, hangi hayal ve benzetme unsurlarıyla ilişkilendirilerek kullanıldığı gibi sorulara cevap aranacaktır. Ayrıca şairlerin bu şiirlerde ortak ifade ve unsurlardan yararlanıp yararlanmadığı da incelenecektir. Böylece toplumsal hayata ait bir unsur olarak kaplıcaların şiire nasıl yansdığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, gazel, redif, kaplıca.

GAZELS WITH THERMAL SPRINGS REDİF İN DİVAN POETRY

ABSTRACT

The thermal springs, which are generally found in terms of “ılıca” and “germâbe” in the dictionaries, are the structures which hot and mineral water coming out of the ground is used for treatment and bathing. The thermal springs, which differ from the baths with the therapeutic feature, had an important place in the life of Ottoman society. Hot springs were mentioned in the literature of that period with various interests such as travel books, şehrengiz, and poems in divans. The poets also wrote gazels with thermal springs redif.

In the divans examined, XV. century poet Necâtî and Sehî, XVI. century Üsküplü İshâk Çelebi and Nev’î and XVII. century Vahyî’s thermal springs redif have been identified. In this article, such answers, by having examined the hot springs named redif, as which features of the thermal springs take place in the poetry and which are used in connection with the elements of imagination and analogy will be searched for. In addition, it will be examined whether poets benefit from common expressions and elements in these poems. Thus, it will be tried to show how the thermal springs as a part of social life are reflected in poetry.

Key words: Divan poetry, gazel, redif, thermal spring.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, beldeaka@cag.edu.tr

Aslı kapalı ılıca olan kaplıca, halk arasında kaynarca, ılı su, ısı su, germâbe, kudret hamamı, hudaî hamam ve âbı-zenne gibi isimlerle de anılır (Karakaya 2001: 351). “Örtülü kaynak, sıcak kaynarca madeni, hamamlar, banyo, ılıca” (Ahmet Vefik Paşa 2000: 211) anlamlarına gelen kaplıca, sözlüklerde “ılıca” karşılığıyla “humma, havza, kızık, germâb, kudret hamamı, üzeri bina yapılmış kaplıca bina. Yerden kaynarsa bazan kaynarca kızık” (Ahmet Vefik Paşa 2000: 183); “tabiî sıcak su, sıcak maden suyu, kudret hamamı, yerden kaynayanına kaynarca ve üzerinde kubbe ve ebniye olursa kaplıca” (Şemseddin Sami 2015: 482) tanımlarıyla yer alır.

Kelime “germâbe” karşılığıyla ise “sıcak su hamamı, kaplıca, ılıca, kaynarca” (Devellioğlu 2001: 287); “sıcak su hamamı” (Muallim Nâcî 2009: 172); “hamam ve ılıca” (Mütercim Âsım Efendi 2009: 279); “sıcak su hamamı ve ılıca, kaplıca” (Redhouse 2016: 114); “hamam, sıcak” (Şemseddin Sami 2015: 382) anlamlarına gelmektedir.

Kaplıca kimi sözlüklerde “hamam” şeklinde ifade edilse de, işlevleri ve mimari yönleriyle hamamlardan farklıdır. Kaplıcalarda toprağın derinliklerinden gelen ve çeşitli mineraller bakımından zengin olan doğal sıcak sular kullanıldığı için bu yapılar hamamlar gibi yalnızca yıkanıp temizlenme amacına yönelik değildir. Termal suların değişik hastalıkları tedavi etme ve şifa verme özelliklerinden faydalanabilmek için kaplıca planlarında hamamlara göre bazı değişiklikler bulunmaktadır. Örneğin kaplıcalarda, hamamlardaki göbek taşının yerine geniş çaplı bir havuz bulunmaktadır (Karakaya 2001: 351).

Kaplıcaların kültür tarihindeki yerine kısaca bakıldığında, Romalıların askerlerini savaştan sonra buralarda tedavi etmeleriyle kaplıca tedavisinin bir anlam kazandığı görülmektedir. Nitekim bugün Anadolu’daki önemli kaplıcalarda Roma ve Bizans yapıtlarından kalıntılar bulunmaktadır. Türklerin kırsal ve kentsel yaşam kültürünün gelişmesi sürecinde, İslamiyet’in vücut temizliğine getirdiği esaslar ve akan su ile temizlenme inancına dayalı gelenek ve göreneklerle Anadolu’daki Bizans ve Romalılardan kalma kaplıca yapıtlarına yeni bir ruh ve anlam kazandırılmıştır. Zamanla “Türk hamamı”nda yer alan temizlik amaçlı “kurnalı yıkanma” yerleri ve tedavi amaçlı kaplıcalardaki “büyük havuz” tekniği Avrupa’ya da yayılmıştır (Özer 1992: 272).

Selçuklularda kaplıcalar, hamamlar gibi basit işlevsel yapılar olarak inşa edilmişken, Osmanlı Devleti’nde saray hamamları gibi büyük mimari eserler yapılmıştır (Özer 1992: 273). Osmanlı toplum hayatında önemli yerleri olan kaplıcalardan, bu dönem edebiyatında da türlü ilgilerle söz edilmiştir. Pek çok şair/ yazar eserlerinde özellikle sularıyla ünlü Bursa’ya hamam ve kaplıcaları yönüyle yer vermiştir.

İbn Battûta Seyahatnamesi’nin Bursa’dan bahsettiği bölümünde, şehir dışında sıcak akan bir memba olduğunu ve bunun büyük bir göle döküldüğünü kaydettikten sonra onun üzerine iki hamam yapıldığını; birinin erkeklere diğerinin kadınlara ait olduğunu söyler. Hastaların uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa bulduklarını da verdiği bilgilere ekler (2018: 295-296).

Evliya Çelebi ise Seyahatnamesi’nin Bursa’yı anlattığı ikinci cildinde Bursa kaplıcalarından “Evsâf-ı germ-âb-ı kudret-i ilâhî ya’nî ılıca suyu” başlığı altında ayrıntılı olarak söz etmiştir. Evliya Çelebi bu şifalı sulara Anadolu’da ılıca, Acem’de germ-âb, Rûm’da kaynarca, Bursa’da kaplıca, Moğolî’de kerense, Rumeli’nde bânâ dendiğini belirttiikten sonra şöyle devam eder:

Nice diyârlarda vardır. Biemrillahi Te'âlâ bir mâ-i zülal kükürd ma'denine uğrasa bi-kavli hukemâ ol su âteşde kaynar gibi kaynayup ne'üzübillâh âdemi pişirüp helâk eder. Ammâ bu germ-âblara, serm-âblar halt edüp i'tidâl üzere olur. Ba'dehû benî Âdem ne kadar gasl edüp nûş etse ol kadar nâfi'dir. Hukemâ-yı kudemâ yetmiş hâssasın yazmışlar. Ammâ çok nûş edenin dişlerin dökmüşler, demişler ve sahîh yazmışlar (1999: 16).

Evliya Çelebi'nin aktardığı üzere su, kükürt madenine uğradığında ateşte kaynar gibi kaynamakta ve insanı yakıp öldürmektedir; ama sıcak sulara soğuk sular karıştırılıp ölçülü hâle getirilir. İnsanlar bu suyla ne kadar yıkanıp bu sudan içse o kadar yararlıdır. Eski âlimler yetmiş özelliğini yazmışlar; ama çok içenin dişlerini döktüğünü söylemişlerdir.

Şehrengizler de kaplıcalar hakkında bilgiler içeren edebi metinlerdir. Lâmi'î Çelebi, Bursa Şehrengizi'nin 14 beyitlik "Medh-i Havz-ı Kaplıca" başlığında Bursa kaplıcalarının övgüsüne şöyle başlar:

Husûsâ çarhveş şol havz-ı dil-keş

Ki urmuşdur güneş cânına âteş (s.90 b.1)

"Hele felek gibi o gönül çeken havuzu ki güneş onun canına ateş vurmıştır."

Perîler kânıdur kaplıca nâmı

Hümâlar saydının ferhunde dâmı (s.90 b.2)

"Kaplıca adı periler madenidir. Hümalar için mübarek tuzaktır!"

Girüp içine her mâh-ı cihân-tâb

İderler kendüzin gün gibi pertâb (s.90 b.2)

"Cihanı aydınlatan her ay içine girip kendini güneş gibi dışarı atar."

Lâmi'î Çelebi, methiyenin devamında kaplıcanın havuzunu ve havuzdaki güzelleri türlü hayal ve benzetme unsurlarıyla ilişkilendirerek tasvir eder.

Mânî'nin Bursa şehrengizinde Bursa'nın eski ve yeni kaplıcasından bahsettiği beyitleri de konuya dair dikkate değer örneklerdendir:

Ol iki kaplıcalar dahi zîbâ

Nazîri yok birbirinden a'lâ (b. 52)

"O iki kaplıcalar da süslü ve güzel. Benzeri yok biri birinden yüce."

Eyülükler çıkarmış eskisi nâm

Meseldür eski yâr u eski hammâm (b. 53)

"Adı eski [olan] iyilikler çıkarmış. Bilinen sözdür: eski yar ve eski hamam."

Girürler havza her zîbâ efendi

Görince Arslanağızı sulandı (b. 54)

"Her güzel efendi havuza girerler. Görünce Arslanağızı sulandı."

Divanlarda yer alan şiiirlerde de kaplıcalara ilişkin kimi beyitlere rastlanmaktadır. Örneğin Revânî, "Bursanuñ" redifli gazelinin makta beytinde Bursa kaplıcasını rinde teşbih eder:

Issıcak yüz gösterüp öper kuçar dil-berleri

Rind-i 'âlemdür Revânî kaplucası Bursanuñ (Revânî s.300 g. 213/5)

“Sıcak yüz gösterip dilberleri öper kucaklar. Revânî, Bursa'nın kaplıcası âlemin rindidir.”

Prizrenli Şem'î “Bursanuñ” redifli gazelinde kaplıcanın havuzunu tuzak olarak nitelendirir:

Akçesiz pulsuz kuçar 'uryân idüp dilberleri

Dâm idüp havzın hoş olur kaplucası Bursanuñ (Prizrenli Şem'î s. 499 g. 103/6)

“Bursa'nın kaplıcası hoş olur. Havuzunu tuzak edip dilberleri soyup parasız pulsuz kucaklar.”

Şair bir diğér “Bursanuñ” redifli gazelinde ise kaplıcanın sıcaklığını sevgilinin yüzünü görmesine bağlar:

Yâr dîdârın görüpdür ol safâdan germ olup

Cenneti 'aynuna almaz kaplucası Bursanuñ (Prizrenli Şem'î s. 499 g. 104/3)

“Bursa'nın kaplıcası sevgilinin yüzünü görmenin mutluluğundan ısındığında cennet onun benzeri olamaz.”

Lâmi'î Çelebi de divanında kaplıcayla ilgili düşürdüğü bir tarihte cennet benzetmesinden yararlanır:

Himmet-i şâhile ma 'mûr oldu çün

Kalb-i 'âşık gibi virân kapluca

Kubbeler zam oluban gerdûn misâl

Reşk-i devrân oldu yeksân kapluca

Âdeme cennet gibi virür safâ

Mecma'-ı hûr u melek cân kapluca

Pes safâ ehli didi târîhini

“Oldı cennât-ı 'adn san kapluca” (Lâmi'î Çelebi s.355 kıt'a IX)

“Âşığın kalbi gibi viran olan kaplıca, padişahın himmetiyle imar oldu. Felek gibi kubbeler eklenerek dünyayı kıskandırdı. Hurilerin ve meleklerin toplandığı yer [olan] kaplıca insana cennet gibi safa verir. Safa ehli tarihini dedi “Kaplıca sanki Adn cenneti oldu.”

Lâmi'î Çelebi'nin divanında ayrıca “kapluca” redifli bir kaside de yer alır (Burmaoğlu 1983: 144). Bursa kaplıcasının methini içeren 22 beyitlik bu şiirde şair kaplıcaya gelen güzellerden ve âşıkların buradaki hallerinden bahseder.²

Divanlarda kaplıcanın redif olarak kullanıldığı gazeller de bulunmaktadır. Tespit edilen gazeller Necâtî, Sehî, Üsküplü İshâk Çelebi, Nev'î ve Vahyî'ye aittir.³ Gazellerin ilki XV. yüzyılın önde gelen şairlerinden Necâtî'ye aittir ve Bursa'daki kaplıcanın özellikleri ile övgüsünü içermektedir. Aruzun Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün kalıbıyla yazılan gazel 11 beyittir. Necâtî'nin arkadaşı ve öğrencisi olan Sehî Bey'in yine Bursa kaplıcasından bahsettiği “kabluca” redifli gazeli 8

² Makalenin konusunu kaplıca redifli gazeller oluşturduğundan söz konusu kasidenin incelemesi çalışmaya dâhil edilmemiştir.

³ Dilek Batislam, “Divan Şiirinde Su ve Suyu İlgili Unsurlar” başlıklı makalesinde Necâtî'nin ve Nev'î'nin kaplıca redifli gazellerini anarak, bunların su şiirleri arasında yer alan dikkat çekici örnekler olduğunu belirtir (2013: 45).

beyittir; vezni ise Mef 'û lü/ Fâ 'î lâ tû/ Me fâ 'î lü/ Fâ 'î lün"dür. Sehî Bey ayrıca gazelin makta beytinde "Sürsün Emîr Efendî işigine yüzini/ Her kim dir ise saña Sehî kanı Kabluca" (Yekbaş 2010: 316) diyerek övgüye de yer vermiştir. Sehî Bey'in söz konusu gazeli, Necâtî'nin gazeli ile bazı ortak hayal ve benzetme unsurlarını içermektedir; fakat gerek beyit sayısının gerekse vezninin farklı olması şiirin nazire olarak adlandırılmasını güçleştirmektedir. Sehî Bey'in redif bulmada usta olan Necâtî'den bu anlamda etkilendiği düşünülebilir.⁴

XV. yüzyılın ikinci yarısında doğan Üsküplü İshâk Çelebi'nin Bursa kaplıcasını söz konusu ettiği "kapluca" redifli gazeli 9 beyit olup Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün vezni ile kaleme alınmıştır. Bir süre Bursa'da Kaplıca (Hüdâvendigâr) Medreselerine müderris olan şairin bu şehirdeki hayatına dair kaynaklarda türlü bilgiler bulunmaktadır (Çavuşoğlu ve Tanyeri 1990: 3). XVI. yüzyılda Nev'î ve XVII. yüzyılda Vahyî tarafından kalem alınan kaplıca redifli gazeller ise özellikle bir şehre ait kaplıcaı anlatmayı bu yapıların türlü özelliklerini içeren şiirlerdir. Nev'î'nin 5 beyitten oluşan "kaplıcanun" redifli gazeli Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün vezni ile yazılmıştır. Vahyî'nin 7 beyitlik "kaplıca" redifli gazelinin vezni ise Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lün"dür.

İncelenen şiirlerde kaplıcaların bazı özellikleri ve şairlerin bu yapıları benzettikleri kişi ve unsurlar şöyle sıralanabilir:

Kaplıcanın Özellikleri

Suyunun sıcaklığı:

Kaplıcalarda yer altından gelen sıcak suların bulunması şairlerin beyitlerine konu olmuştur. Sehî Bey aşağıdaki beyitte kaplıcanın sıcaklığını lütf ve cömertlik olarak nitelendirir:

Başdan ayaga lutf u kerem ıssı kalbi sâf

Oldur el üzre tutduğı mihmânı Kabluca (Sehî Bey s.315 g.244/3)

"Kaplıcanın sıcaklığı baştan ayağa lütf ve kerem, kalbi/içi saftır; misafiri el üstünde tutar."

Kaplıcaı misafirini iyi ağırlamaya çalışan bir ev sahibi olarak kişileştiren Sehî Bey, "kalbi sâf" ifadesiyle aynı zamanda kaplıcanın içindeki suyun saf olmasına ve berraklığına işaret eder.

Nev'î'nin beytinde ise kaplıcanın suyunun sıcaklığı, âşığın gönlü ile benzetme ilgisi içerisinde anlatılır:

Harâreti dil-i 'âşık gibi sükûn bulmaz

Ne ateş ile urulmuş binâsı kaplıcanuñ (Nev'î, s.388 g.265/4)

"Kaplıcanın binası nasıl bir ateş ile yapılmışsa sıcaklığı âşığın gönlü gibi durulmaz."

Şifa vermesi:

Kaplıcalara türlü hastalıkların tedavisi için gidilmesi Necâtî'nin beytinde şöyle dile getirilir:

Anadan doğma olur her kim gelirse katına

Bârekallâh ey bu gün her derde dermân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/7)

"Her kim katına gelirse anadan doğma olur. Ey bu gün her derde derman olan Kaplıca, mübarek ola!"

⁴ Hakan Yekbaş, Sehî Bey'in edebi kişiliği ve sanatından bahsederken hangi şairin Bursa kaplıcaları için daha önce şiir yazdığını söylemenin mümkün olmadığını; fakat Sehî için Necâtî'nin bir üstat olduğunu ve onun yolundan gittiğini Sehî'nin kendisinin de ifade ettiğini belirtir (2010: 38).

Şair kaplıcadakilerin hem kıyafetlerini çıkararak suya girmelerini hem de yeni doğmuş gibi tazelandiklerini ifade etmek için “anadan doğma” deyimini kullanır. Böylece şair, buralara dertli ve hastalıklı gelen insanların anadan doğdukları gibi sağlıklı olacaklarına işaret eder (Özkan 2007: 501). Necâtî’ye göre kaplıcada her derdin devası vardır. Sehî Bey ise ölecek durumdaki hastanın bile çaresinin kaplıcada olduğunu söyler:

Germ olsa koysa koynına cânânı kabluca

Ölmelü hasteye vire cân anı kabluca (Sehî Bey s.315 g.244/1)

“Sıcak olsa sevgiliyi koynuna koysa Kaplıca, ölecek hastaya can verir Kaplıca!” beytinde kaplıcanın ölmek üzere olan hastaya bile hayat başlatacağını söyleyerek mübalağa yoluyla bu yapıların şifa verme özelliğini vurgular. Üsküplü İshâk Çelebi’nin beytinde de kaplıcanın benzer bir özelliği söz konusu edilir:

Sohbetinde germ olup cân u gönüller nerm olur

Mürdeye virür hayât-ı câvidânî kapluca (Üsküplü İshâk Çelebi s. 289 g.263/2)

“Can ve gönüller sohbetinde sıcaklayıp yumuşar. Kaplıca ölüye ebedi hayatı verir.”

Keder gidermesi:

Necâtî, Bursa kaplıcasının kimsede gam ve keder bırakmadığını belirtirken “def’ü’l-melâl” ifadesini kullanır:

Çünkü sen Bursada oldun âleme def’ü’l-melâl

Dâ’im âbâdan olasın şâd u handân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/8)

“Sen Bursa’da âlemin sıkıntısını giderdiğin için daima mutlu ve bayındır olasın!”

Şair, gazelinin makta beytinde ise kaplıcadan kendisini sevgiliyle kavuşturup mutlu etmesini diler:

Vuslat-ı cânân ile şâd et Necâtî müflisi

Dahi müşküller senin katında âsân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/11)

“İflas halinde olan Necâtî’yi sevgilinin vuslatı ile mutlu et. Senin katında zorlar kolaydır Kaplıca!”

Necâtî, kaplıcaların türlü hastalıkları gidermesinden yola çıkarak beyitte kendi derdine de derman arar. Şair, ayrılık derdine çare isteyerek insanların kaplıcada bir arada olmasından yararlanarak sevgiliyi orada görme ihtimaliyle kaplıcadan bu vuslata aracı olmasını talep eder (Çelik 2014: 96).

Kaplıcanın suyunun ve havasının insana iyi geldiği ve kederi giderdiği Nev’î’nin gazelinin matla beytinde ise şöyle dile getirilir:

Safâ virüp dile âb u havâsı kaplıcanuñ

Keder komadı giderdi safâsı kaplıcanuñ (Nev’î s.388 g.265/1)

“Kaplıcanın suyu ve havası gönle neşe verip keder bırakmadı, [kederi] giderdi.”

Şaire göre kaplıcanın suyu ve havası insanın gönlüne huzur ve rahatlık verip üzüntü bırakmaz.

Yıkanma âdeti:

[Journal of Turkish Language and Literature](#)

[Volume:6 Issue:1, Winter 2020, \(1-15\)](#)

[Doi Number: 10.20322/littera.667429](#)

Kaplıcada insanların suya girerken soyunmalarını Necâtî, kaplıcanın onları uryan bir hâlde bağına çekmesi olarak ifade eder:

Âyine gibi peri-peyker semen-simâları

Hoş safâlarla çeker bağına uryân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/3)

“Kaplıca, ayna gibi peri yüzlü, yasemin simaları hoş safalarla çıplak [hâlde] bağına çeker.”

Nev’î ise gazelinin makta beytinde kaplıcada yıkanmak için aşk abdalı gibi soyunduğunu dile getirir:

Soyarsa Nev’î’yi abdâl-ı ‘ışk idüp âhır

Ne çâre çünkü budur muktezâsı kaplıcanuñ (Nev’î s.388 g.265/5)

“Sonunda Nev’î’yi aşk abdalı edip soyarsa ne çare? Çünkü kaplıcanın gereği budur.”

Şehirden şehre dolaşan birtakım abdalların, Hz. Âdem’le Havva’nın cennetten çıkarıldıklarında bellerine incir yaprağı bağlayarak avret yerlerini kapattıkları rivayetine dayanarak Âdem ve Havva gibi çıplak gezdikleri bilinmektedir (Onay 2009: 21). Beyitte şair, aşk abdallarının çıplak dolaşmalarına telmihte bulunarak kaplıcanın gerektirdiği gibi kendisinin de yıkanmak için öyle soyunduğunu söylemektedir.

Üsküplü İshâk Çelebi ise kaplıcanın toplumun her kesiminden insanı kendine çektiğini “uryân” kelimesini kinayeli kullanarak ifade eder:

Cübbe vü destâr ehlin müflis ü ‘uryân ider

Hâce-i şehre unıtdurur dükânı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s. 289 g. 263/3)

“Kaplıca, cübbe ve sarık ehlini parasız ve çıplak [halde] bırakır. Şehrin hocasına dükkanı unutturur.”

Şairin beytine göre kaplıca, insanı yoldan çıkaran bir yerdir. Şehrin hoş sohbet ve nüktedanları orada bir arada bulunurlar. Zevk ve sefaya düşkün olan insanlar kaplıcanın kıymetini bilirler (Karavelioğlu 2006: 25-26). İshâk Çelebi’nin beyitinden kaplıcalara toplumun türlü kesiminden insanların geldiği ve bu mekânların yaşanılan hayatın önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Şair gazelinin makta beytinde de kaplıca yolunda “uryân” olmayı benzer şekilde söz konusu eder:

Soyunup ‘uryân olayın yolına nem var ise

Kucdurursa baña İshâk ol fülânı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s. 290 g. 263/9)

“İshâk, kaplıca onu bana kucaklatırsa neyim var ise soyunup yoluna uryan olayım.”

Herkesi eşit tutması:

Şairler kaplıcaı, her kim gelirse ona huzur ve şifa veren bir yer olarak tasvir etmişlerdir. Necâtî’ye göre kaplıca yaşlı ile yaşlı, çocuk ile çocuk olur:

Eski yeni sana hıdmet-gâr olamaz gerçi kim

Pîr ile pîr oldun oğlan ile oğlan Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/9)

“Eski yeni gerçi sana hizmetkâr olamaz. Yaşlı ile yaşlı, çocuk ile çocuk oldun Kaplıca!”

Vahyî ise kaplıcalarda yer alan havuzun yaşlı ile genç arasında bir fark bırakmadığını söyler:

Zâl-i çarhı havza ser-bâzîçe-i etfâl ider

Böyle hem-meşreb-kün-i pîr ü cüvandır kaplıca (Vahyî s.213 g.223/3)

“Feleğin yaşlısını havuza/ suya girmede çocukların baş oyuncağı eder. Kaplıca böyle yaşlı ve genci aynı yaradılıştta yapar.”

Vahyî devam eden beyitte Divan şiirinin iki karşıt tipi olan âşık/rind ile zahidin bile kaplıcada kaynaştığını ima eder:

Zâhidi ‘uşşâk ile yek-reng ider hâssiyeti

Germ ü serde şübhesiz ülfet-resandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/4)

“Tesiri, zâhidi âşıklar ile tek renk eder. Kaplıca, sıcaklığı ve soğuşu şübhesiz kaynaştırmaya ulaşmıştır.”

Kaplıcanın Benzetildiği Kişi, Mekân ve Unsurlar

Kişiler

Âşık:

Divan şiiri geleneğinin en önemli tiplerinden olan âşık, Necâtî'nin beytinde kaplıca ile benzerlik ilgisi içinde kullanılmıştır:

Âşık-ı didâr olup gördüğü mahbûba akar

Germ olup gün yüzülülerle sürdü devrân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/4)

“Güzel yüzün âşığı olup gördüğü sevgiliye akan kaplıca güneş yüzülülerle sıcaklayıp devran sürdü.”

Beyitte kaplıca, gönü her güzel yüzlüye akan biri olarak kişileştirilmiştir. Kaplıcada yıkananları sıcaktan dolayı yüzlerinin kızarması yönüyle “gün yüzlü” olarak nitelendiren Necâtî, ayrıca suyun akmasını hüsn-i talil yoluyla sevgilinin güzel yüzüne bağlar. Üsküplü İshâk Çelebi ise kapalı istiare yoluyla kaplıcağı gözyaşları döken bir âşığa benzetir:

Bir meh-i nâ-mihribâna dil virüpdür var ise

Dîdeden turmaz döker eşk-i revânı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s.289 g.263/6)

“Kaplıca durmadan gözünden gözyaşı döker. [Belli ki] Merhametsiz ay gibi bir sevgiliye gönül vermiştir.”

Hiz. İbrahim:

Hiz. İbrahim'in sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemediği, misafir varken ise her şeyin bereketlenip bollaşığı rivayet edilir. Bu nedenle İbrahim peygamberin adı bereket ile birlikte anılmıştır (Pala 2009: 225).

Necâtî, aşağıdaki beytinde kaplıcanın misafir sevmesini Hiz. İbrahim'e telmih yaparak dile getirir:

Kendi vakf eyleyip yollar gözetmezdi müdâm

Ger Halilullâh gibi sevmese mihmân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/6)

“Eğer Kaplıca Hiz. İbrahim gibi misafir sevmeseydi kendini adayıp daima yollar gözetmezdi.”

Hz. Süleyman:

Hem padişah hem peygamber olan Hz. Süleyman'ın ism-i a'zam yazılı yüzüğü ile dünyaya hatta tüm mahlûkata, rüzgârlara hükmettiği nakledilmektedir (Onay 2009: 426). Necâtî beytinde kaplıcada yıkananları periye benzeterek, perilerin orada bulunmasını kaplıcanın Süleyman'ın mührünü bulmasına bağlar:

Ayağına varır ola bin peri gün başına

Var ise bulmuş durur Mühr-i Süleymân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/2)

“Her gün bin peri ayağına varır. Kaplıca var ise Süleyman'ın mührünü bulmuştur.”

Çeşme, pınar, hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır (Pala 2009: 369). Beyitte şair bu inanışa telmihte bulunarak kaplıcaya peri gibi güzellerin gelmesini, kaplıcanın Süleyman'ın cinlere ve perilere hükmetmesini sağlayan mührü ele geçirmiş olmasıyla açıklar.

Sehî Bey de Necâtî ile aynı motifi kullanarak kaplıcaı, Hz. Süleyman'ın mührünü bulan biri olarak kişileştirilir:

Râm oldı cümle emrine ins ü perî vü cin

Var ise buldı mühr-i Süleymân'ı Kabluca (Sehî Bey s.315 g.244/2)

“Bütün insan, peri ve cin emrine boyun eğdi. Var ise Süleyman'ın mührünü kaplıca buldu.”

Şair beyitte kaplıcanın herkesi emrine almasını, Hz. Süleyman'ın mühürlü yüzüğüne telmihte bulunarak ifade eder.

Nev-cüvân:

Divan şiirinde sevgili, gençliği ve güzelliği nedeniyle “cüvân” olarak vasıflandırılır. Sevgili henüz açılmamış, saf ve fattanlığı öğrenmemiş hâliyle cüvana benzetilir. Onun bu hâli âşıkların gönlünü çelmekte daha etkili olmasını sağlar (Sefercioğlu 2001: 139). Vahyî, gazelinin makta beytinde kendi sözünün övgüsünü yaparken, kaplıcaı da gönül alıcı yeni yetişmiş bir gence benzetir. Bu benzetmede cüvânın saflığı ile kaplıcanın suyunun saflığı/berraklığı arasında ilgi kurulduğu düşünülebilir:

Vahyî-i mu'ciz-beyâna kendüyi vasf itdürür

Güyyâ bir nev-cüvân-ı dil-sitandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/7)

“Mucize söyleyen Vahyî'ye kendini anlattırır. Kaplıca sanki gönül alan bir gençtir.”

Pîr:

Vahyî aşağıdaki beytinde kaplıcaı görmüş geçirmiş bilgili bir yaşlıya teşbih eder:

Germ ü serd-i dehri çok görmüş bir 'ârif pîrdür

Mâ-cerâsın söylese âb-ı revandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/2)

“Dünyanın sıcakını ve soğuşunu (iyiliğini ve kötülüğünü) çok görmüş bilgili bir yaşlıdır. Kaplıca macerasını söylese akan sudur.”

Rind:

Rind, Divan şiirinin önemli tiplerindendir. Rindin hayat felsefesinin özünde yaşamayı sevme, hayatın tadına varma, yeryüzünde mutlu olma özlemi vardır (Mengi 1985: 18). Üsküplü İshâk Çelebi de aşağıdaki beytinde kaplıcayı orada yıkanmaya gelen güzellerle eğlenen, yaşanan hayatın tadını çıkararak bir rinde teşbih eder:

Kendüye ısındurupdur kucmaduk dilber mi var

‘Ayş u ‘işret gününüñ rind-i cihânı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s.289 g.263/ 4)

“Kendine ısındırıp kucaklamadığı dilber mi var? Kaplıca yiyip içme gününün dünya rindidir.”

Mekân ve Unsurlar

Âsmân:

Vahyî aşağıdaki beytinde kaplıcaya gelenleri ay parçasına, kaplıcayı gökyüzüne, havuzu ise ayın etrafında görülen haleye benzetir:

Zîver-i âguş-ı havz itdükçe her meh-pâreyi

Havzı hâle kendi gûyâ âsmandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/6)

“Her ay parçası [güzeli] havuzun kucağında süs ettikçe güya kaplıcanın kendisi gökyüzü, havuzu haledir.”

Beyitte kaplıcanın havuzunda yıkanan güzelleri aya teşbih eden şair, ayın etrafında hale belirlediğinde yağmurun yağacağı inancına gönderme yaparak su-hale ilgisini kuvvetlendirir.

Cennet:

Necâtî beytinde kaplıcanın çeşmesinin başında güzellerin toplanması nedeniyle burayı cennete teşbih eder:

Cennete dönmüş durur elkissa yârân Kaplıca

Ol periler mecma-ı ser-çeşme-i cân Kaplıca (Necâtî s. 360 g. 473/1)

“O periler can çeşmesinin başında toplanmıştır. Dostlar sözün kısası cennete dönmüştür kaplıca!”

Cennette huri ve gılmanların bulunduğu inanılır. Tüyü ve bıyığı çıkmamış delikanlı anlamına gelen gılman kelimesi, cennet hizmetkârı yerine kullanılır (Pala 2009: 167). Aşağıdaki beyitte de Necâtî, kaplıcayı cennete, burada bulunanları ise gılmana benzetir:

Şükr kim sakallıya cennette yer yoktur demez

Dopdoludur Bağ-ı Rıdvân gibi gılmân Kaplıca (Necâtî s. 361 g. 473/5)

“Şükür ki sakallıya cennette yer yoktur demez. Kaplıca bağ-ı Rıdvân gibi gılmanla dopdoludur.”

Cilvegâh

Vahyî beytinde kaplıcayı gönül alan güzellerin cilve yaptığı bir yer olarak tasvir eder:

Âsmânur mihr ü mâh u encümin hayrân ider

Ol zaman kim cilvegâh-ı dil-berandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/5)

“Kaplıca dilberlerin/ güzellerin cilve yeri olduğunda, göğün güneşini, ayını ve yıldızlarını hayran eder.”

Çâh-ı zehadân:

Çâh-ı zehadân, “çene çukuru, çene kuyusu” demektir. Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilir (Pala 2009: 97). Sehî Bey beytinde sevgilinin ayrılığında çok ağladığı için gözlerini Pınarbaşı’na; sevgilinin çene çukurunu ise Kaplıca’ya benzetir:

Bınarbaşı olalı hecrüñde gözlerüm

Oİ mâhuñ oldı çâh-ı zehadânı Kabluca (Sehî Bey s.316 g.244/6)

“Gözlerim ayrılığında Pınarbaşı olduğundan beri, Kaplıca o ay gibi sevgilinin çene çukuru oldu.”

Şair, kaplıcanın içindeki havuz ile sevgilinin çene çukuru arasında şekil yönünden bir benzetme ilgisi kurmuştur.

Bursa’nın ünlü sularından olan Pınarbaşı, Lâmi’î Çelebi’nin Bursa Şehrengizi’nin 9 beyitlik “Mâcerâ-yı Çeşmesâr-ı Bınarbaşı Ki Ez Pîşgâh-ı Kal’a Geşte Nâşî” başlığı altında da anılır. Lâmi’î Çelebi bu suyu Nil’e benzetir:

Öninde Nile benzer çeşme-sârı

Başından avlamış seyr it bunarı (s.50 b.1)

“Önünde Nil’e benzer çeşmeleri, seyrete ki pınarı başından avlamış.”

Genc:

Genc, hazine anlamına gelir. Vahyî gazelinin matla beytinde kaplıcanın gizli bir hazine olduğunu belirtir:

Hırz-ı can genc-i nihan reşk-i cihandur kaplıca

Dâ’imâ manzûr-ı ebnâ-yı zamandur kaplıca (Vahyî s.213 g.223/1)

“Kaplıca canı saklayan/koruyan, gizli bir hazine, cihanı kıskandırandır. Daima devrin insanların gözdesidir.”

Lâle:

Üsküplü İshâk Çelebi aşağıdaki beyitte kaplıcaı laye, havuzu da lalenin ortasındaki karalığa teşbih eder:

Havzı gûyâ dâgdur sîmîn-bedenler penbedür

Lâle-veş saklar derûn-ı dilde anı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s.290 g.263/8)

“Havuzu sanki yara; gümüş bedenler pamuktur. Kaplıca gönlünün içinde lale gibi onu saklar.”

Maden/ Kân:

Üsküplü İshâk Çelebi, gazelinin matla beytinde kaplıcaı güzellerin bulunduğu bir madene/kaynağa benzetir:

Sîm-tenler ma ‘deni mahbûb kânı kaplıca

‘Âşık-ı dil-hasteler ârâm-ı cânı kaplıca (Üsküplü İshâk Çelebi s.290 g.263/8)

“Kaplıca gümüş tenliler madeni, sevgili menbaı[dir]. Gönlü hasta âşıkların canının istirahat yeri[dir].”

İncelenen şiirlerdeki bu unsurlar dışında Sehî Bey’in gazelinde yer alan aşağıdaki beyit, Bursa’nın sularından bahsetmesi yönüyle dikkate değerdir:

Ak Çağlan itdi yaşum olup Gök Dere gözüm

Olalı Bursa hûbları seyrânı Kabluca (Sehî Bey s.316 g.244/ 7)

“Kaplıca Bursa güzellerinin gezinme yeri olalı gözüm Gök Dere olup gözyaşımı Ak Çağlan etti.”

Akçağlayan ve Gökdere Bursa'nın önemli sularındandır. Osmanlı Devleti'nde Yıldırım Bayezid zamanında Şeyh Murat Yaylası'nın Batısından çıkan soğuk suyun kemer ve köprüler vasıtasıyla Uludağ'ın Kuzey yamaçlarında yer alan günümüzde Akçağlayan Mahallesi olarak bilinen bölgeye ulaştırıldığı bilinmektedir. Su daha sonra Bayezid'in şehrin doğusunda inşa ettirdiği cami, medrese, imaret ve hamamdan oluşan külliyesine ve darüşşifasına da getirilmiştir. Yine bu dönemde Gökdere de daha doğuya kaydırılarak bugünkü mecrası oluşturulmuştur (Karataş 2008: 380-381). Sehî Bey beytinde gözyaşlarını Akçağlayan'a, gözünü ise Gökdere'ye teşbih ederek aynı zamanda Bursa'nın sularına telmih yoluyla gönderme yapar.

SONUÇ

Osmanlı toplum hayatında gerek sağlık gerekse yıkanma açısından önemli bir yere sahip olan kaplıcalar, kaplıca redifli şiirlerde de türlü özellikleriyle söz konusu edilmişlerdir. Redifi kaplıca olan şiirler incelendiğinde şairlerin kaplıcaların sularının sıcaklığını, şifa verici olduklarını ve bu nedenle keder bırakmadıklarını dile getirdikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte şairler her yaştan insanın kaplıcalara geldiğine de beyitlerinde yer vermişlerdir. Şairler kaplıcanın en çok derde derman olup sıkıntıları yok ettiği üzerinde durmuştur.

Kaplıcanın şiirlerde yer alan özellikleri dışında şairler, bu yapıları türlü benzetme unsurlarıyla ilişkilendirerek kullanmışlardır. Kaplıca herkesi kabul etmesi yönüyle Hz. İbrahim'e; havuzunun etrafında peri gibi güzellerin bulunması açısından da Hz. Süleyman'a teşbih edilmiştir. Ayrıca kaplıcanın benzetildiği kişiler arasında "âşık, nev-cüvân, pîr, rind" tipleri de vardır. Söz konusu yapı şairler tarafından farklı mekân ve unsurlarla da ilişkilendirilmiştir. "Âsmân, cennet, çâh-ı zenahdân, genc, lale, maden/ kân" kaplıcanın benzetildiği unsurlardır.

İncelenen şiirlerde şairlerin kaplıcalar hakkında toplumsal hayata ışık tutacak bilgiler vermeleri yanında bu yapıları kendi hayallerine kapı aralayacak şekilde kullandıkları görülmüştür. Özellikle Necâtî'nin on bir beyitlik gazelinin ilk beş beytinde kaplıcaya gelen güzellerden bahsetmesi ve bu güzelleri "peri, gün yüzlü, gılman" olarak niteleyerek onlar etrafında bir hayal ve benzetme dünyası oluşturması dikkat çekicidir. Bu yönüyle Sehî Bey de Necâtî ile benzer ifade ve unsurlardan yararlanmıştı. Kaplıcadaki güzellerin periye, kaplıcanın Hz. Süleyman'a; gelenlerin misafire, kaplıcanın misafir seven bir ev sahibine benzetilmesi iki şairde de ortaktır. Bununla birlikte iki şair de Bursa kaplıcalarından bahsetmelerine rağmen Sehî Bey'in gazelinde "Bınarbaşı, Ak Çağlan, Gök Dere" gibi gerçek yer adlarına rastlandığı için şiirin daha mahalli özellikler içerdiği söylenebilir.

Necâtî'nin çağdaşlarından kabul edilen Üsküplü İshâk Çelebi gazelinde daha çok kaplıcaya gelen güzeller üzerinde durmuştur. Bununla birlikte kaplıcanın derde deva olup kederleri gidermesi Necâtî, Sehî, Üsküplü İshâk Çelebi ve Nevî'nin gazellerinde ifade edilen ortak özelliktir. Herkesi eşit tutması ise Necâtî ve Vahyî'de karşılaşılan benzerliklerdendir. Bu bağlamda Necâtî'nin kaplıca redifli gazelinin kendisinden sonra yazılmış aynı redifli gazelleri etkilediği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî*. hzl. Recep Toparlı. Ankara: TDK Yay.
- Avşar, Ziya (hzl.) (2017). Revânî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 23.10.2019]
- Batıslam, Dilek (2013). "Divan Şiirinde Su ve Suyu İlgili Unsurlar". *Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su*. ed. Nurettin Demir. Ankara: ASKİ Genel Müdürlüğü Yay.
- Burmaoğlu, Hamit Bilen (1983). *Lâmî'î Çelebi Divânı (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni. Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Mehmed, M. Ali Tanyeri (hzl.) (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan - Tenkidli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, Bayram (2014). "Necatî'nin Redifi Yer Ve Şahıs İsmi Olan Gazellerinde Tasvir Unsurları". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı II)*: 92-99.
- Devellioğlu, Ferit (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Demirel, Şener (hzl.) (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engiz-i Bursa*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 26.07.2019]
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2018). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: YKY.
- Evliya Çelebi (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. C. 2. hzl. Z. Kurşun, S. A. Kahraman ve Y. Dağlı. İstanbul: YKY.
- İsen, Mustafa, H. Burmaoğlu (hzl.) (2011). *Bursa Şehrengizi Lâmi'î Çelebi*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayıncılık.
- Karakaya, Enis (2001). "Kaplıca". *DİA* 24: 351-353.
- Karataş, Ali İhsan (2008). "Bursa Suları ve Su Vakıfları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17(2): 379-417.
- Karavelioğlu, Murat (2005). *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi I*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Karavelioğlu, Murat Ali (2006). "15. ve 16. Yüzyıl Divanlarında Bursa". *Eski Türk Edebiyatı Toplantıları*. hzl. Fatma Meliha Şen, Reyhan Çorak ve Murat Karavelioğlu. İstanbul: BİSAV. 11-29.
- Mengi, Mine (1985). *Divan Şiirinde Rindlik*. Bizim Büro Yayınevi.
- Muallim Nâcî (2009). *Lûgat-i Nâcî*. hzl. Ahmet Kartal. Ankara: TDK Yay.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. hzl. M. Öztürk ve D. Örs. Ankara: TDK Yay.
- Sefercioğlu, Nejat (2001). *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, Ali Nihat (hzl.) (1992). *Necatî Beg Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tulum, Mertol, M. Ali Tanyeri (hzl.) (1977). *Nev'î Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Onay, Ahmet Talât (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. hzl. Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yay.

Özer, Nurten (1992). "Türkiye Kaplıcalarının Tarihçesine Kısa Bir Bakış" *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*. Ankara: TTK Yay. 271-276.

Özkan, Ömer (2007). *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Pala, İskender (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.

Redhouse, James W. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. hzl. R. Toparlı, B. Eyövge Yılmaz, Y. Yılmaz. Ankara: TDK Yay.

Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türkî*. hzl. Paşa Yavuzarslan. Ankara: TDK Yay.

Taş, Hakan (hzl.) (2017) *Vahyî Divanı*.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55745,vahyi-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 27.05.2019]

Yekbaş, Hakan (hzl.) (2010). *Sehî Bey Divânı*. İstanbul: Kitabevi.

